

KÖZLEMÉNYEK

FLANDER MÁRTON – RÁCZ SZILÁRD – TAKÁCS ZOLTÁN

Határokról a Vajdaságban

Beszámoló a Magyar Regionális Tudományi Társaság első határon túli vándorgyűléséről

A Magyar Regionális Tudományi Társaság 2009. évi szabadkai vándorgyűlésén a schengeni határokon átnyúló együttműködés gyakorlatát, a vajdasági regionális fejlesztés tapasztalatait és a szerbiai területpolitika következményeit kívánta megvitatni.

Horváth Gyula elnök beszámolt az MRTT legutóbbi közgyűlése óta eltelt időszak tevékenységéről. A 2009. év legjelentősebb eseménye az első alkalommal megrendezett Területfejlesztők Napja volt, amelyen 230 fő vett részt. A regionális tudomány hatékony szakmai érdekérvényesítését regionális doktori iskolák és mesterszakok eredményes akkreditálása, valamint rekordszámú regionális gazdaságtani és területfejlesztési témájú sikeres OTDK-dolgozat bizonyította. Az elnök ismertette a 2010. évre kitűzött terveket, ezt követően sor került a nemzetközi kapcsolatokról és a tagozatok tevékenységéről szóló tájékoztatókra.

A társaság VII. vándorgyűlése 2009. november 12–13-án rendhagyó módon határon túli helyszínen került megrendezésre, egy olyan időszakban, amely a regionális politika, a regionális tudományok szempontjából és Szerbia jövőjét illetően egyaránt fontos. *Nagy Ferenc*, a Magyar Köztársaság szabadkai főkonzulja köszöntőjében hangsúlyozta, hogy a gazdasági és regionális együttműködésnek kell összetartania a természetileg egybetartozó területeket. *Maglai Jenő*, Szabadka Város Képviselő-testületének elnöke a regionális együttműködés hagyományának fontosságát emelte ki, utalva a magyar–horvát–szerb határ menti kapcsolatokra.

A vándorgyűlés plenáris ülésén *Somogyi Sándor* professor emeritus és *Gábrity Molnár Irén* egyetemi tanár (Újvidéki Egyetem) elnökölték, a tanácskozássra a szabadkai városháza patinás dísztermében került sor.

A plenáris ülés első előadója, *Kádár Béla*, az MTA rendes tagja a közép- és délkelet-európai gazdasági átalakulást elemezte. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok korábbi minisztere a volt szocialista országok határtérségét 130 millió lakos „sorsközösségi övezeteként”, geostratégiai szempontból „konfrontációs övezetként” jellemezte, amely nem gazdasági jelentőségénél fogva keltette fel a világ figyelmét, hanem biztonsági szempontból. A térségi kapcsolatok rendszerébe mélyen beágyazódott történelmi dimenziók aktív külpolitikát és együttműködést követelnek meg, a rendszerváltás óta egyre nagyobb mértékben. Húsz év után nemzetközi érdeklődés tárgya, hogy mire jutottak ezek az országok. 1989 történelmi feltételei új szakasz kezdetét jelentették, a változások eredményeképpen a társadalmat „humanizálni”, a gazdaságot „racionalizálni” szándékozó törekvések jutottak kifejezésre. Az eredmények felemásak, országonként jelentősen különböznek. Gazdasági helyzetét tekintve Csehország, Szlovénia és Szlovákia minősíthető hatékony felzárkózónak, a többi térségi gazdaság húsz év után sincs jobb helyzetben. Valami fejlődés mindenhol megfigyelhető, a nemzetközi köztudat és a rendszerváltó társadalmak mégsem ilyen végkifejletre számítottak. Javulás tapasztalható a nemzetközi együttműködési rendszerbe történő visszakapcsolódás, a versenyképesség, az emberi erőforrás fejlődésének terén, mégis a humán fejlettség, a szellemi potenciál Nyugathoz viszonyított lemaradása a legjelentősebb. A GDP-arányos K+F-ráfordítások (minimum 0,3%, maximum 1,5%) közötti aránytalanságok hatalmasak. Fontos kiemelni, hogy az oktatási-képzési rendszer is leszakadóban van ezekben az országokban, erős minőségi romlás jellemző. További problémákként említhetők az anyagi determináltság, a munkaerő értékrendi

sajátosságai (korrupció), a munkaerő-piaci, foglalkoztatási problémák (a munkaerő foglalkoztathatóságának kérdése), az érdekvédelmi képviseletek inaktivitása, hiánya. Összegzésként: nehéz a társadalmi stabilitás és elégedettség megteremtése. A vándorgyűlés helyszíne és témája okán Kádár Béla hangsúlyozta a térségi átalakulásban a regionális együttműködés szerepét, amelyhez a Vajdaság adottságai megfelelőek, de alapvető fontosságú a regionális önrendelkezés kérdése is.

Pásztor István, a Vajdasági Tartományi Tanács alelnöke köszöntő szavaiban méltatta azok szerepét, akik a regionális tudományosság tehetségápolásának sorsát szívükön viselik. Vajdaság fejlesztési stratégiája című előadásában hangsúlyozta a határon túli együttműködés tradícióját, valamint említést tett a vajdasági státutum „kálváriájáról” is. A Vajdaság Szerbia egyetlen területi egysége, amely megfogalmazta regionális fejlesztési tervét. A tartományi kormány az elmúlt öt évben e stratégia megvalósítását tartotta elsődleges feladatának, a szerbiai politikai erőviszonyok változásától függetlenül. Kiemelendő eredmények: stratégiai tervezési szemlélet megalapozása az önkormányzati szférában, inkubátorok létrehozása, Kivitelserkentő Alap, Vajdaság Befektetés-vonzó Alap létrehozása, illetve a CESS (Centre for Strategic Economic Studies) Gazdaságstratégiai Intézetének megalapítása, működtetése. A határokhöz kapcsolódó együttműködés az előadó szerint nem kellőképpen valósult meg, a politikai szövegek mezején hallatszódik csak, sajátossága, hogy a „határ valahol létezik... néha előjön”. A Vajdasági Magyar Szövetség elnöke az új lehetőségek közül a Szeged–Szabadka–Baja vasútvonal revitalizációját, a röszkei határátkelőhely felújítását és a hármashatár ipari park működtetését említette, amelyekhez további kiterjedő munkára lesz szükség.

Varga László, a szerb parlament európai integrációs bizottságának elnöke a hét térségi potenciális EU-tagjelölt ország perspektíváját vázolta, kiemelt figyelemmel Szerbiára és a határ menti kapcsolatokra. Az általánosan érezhető bővítésellenes hangulaton túl az integráció zökkenőmentességét befolyásoló tényezők egyértelműen abban rejlenek, hogy az érintett ország milyen gyorsan képes a csatlakozási kritériumoknak eleget tenni. Varga szerint a szerbiai viszonyokat legjobban a „törekvés” szó fejezi ki. Az elkötelezettség jelen van, erőfeszítések történnek, a folyamat azonban „jelen pillanatban áll”. A hét ország közül három rendelkezik tagjelölt státussal, Horvátország rövid időn belül le fogja zárni a tárgyalásokat, míg Macedónia és Törökország helyzete bizonytalan. Szerbia, Albánia, Bosznia és Hercegovina, valamint Montenegró közül utóbbi rendelkezik a legstabilabb kilátásokkal a kívánt státusz megszerzéséhez. Az integrációs folyamatok Szerbiában 2008 áprilisa óta szünetelnek, nincs hatályos társulási és stabilizációs megállapodás annak ellenére, hogy ezt a szerb parlament ratifikálta. A fő problémák a következők: Szerbia valós felkészültsége magasabb szinten van, mint az formálisan elismerésre került, az Unió tagállamai között nincs konszenzus a hágai együttműködéssel kapcsolatban, továbbá Szerbia az egyetlen potenciális tagjelölt, amelynek nincs erős szövetsége a jelenlegi tagállamok között. Az alapprobléma, hogy „Szerbia nem tudja eldönteni, Nyugatra vagy Keletre tart”. Míg katonailag semleges, biztonságos országot „modellelve” kapcsolatait a NATO-val is próbálja építeni, addig gazdasági kapcsolatai mindinkább keletebbre, Oroszország felé koncentrálnak. Egyértelmű, hogy ez is hátráltatja az integrációs folyamatokat.

Hámory Jenő, a Külügyminisztérium Gazdaságdiplomáciai Főosztályának vezetője Az európai területi együttműködési programok stratégiai kérdései címmel tartott előadást, összegezve a korábbi (PHARE CBC, INTERREG) együttműködések tapasztalatait és az új programozási időszak legfontosabb stratégiai megfontolásait. Az előadó hangsúlyozta az uniós egyeztetési folyamat jelentőségét, a földrajzi lehatárolás szerepét, a prioritások és az egyéni sajátosságok viszonyát és a más programokhoz kapcsolódás követelményét. Dönteni kell az együttműködés területi fókuszáról (helyi–nagyrégiós), végrehajtás- vagy programcentrikus szemléletéről, a források felosztásának mértékéről, miközben tekintettel kell lenni az eltérő társfinanszírozási arányokra, nemzetpolitikai szempontokra is, hiszen napjainkban Magyarország nemcsak megvalósítási, hanem döntési kompetenciával is rendelkező „interreges középhatalomnak” minősíthető.

Nagy Imre, az MTA Regionális Kutatások Központjának tudományos főmunkatársa Szerbia új területfejlesztési törvényét bemutatva összegezte a regionális politikai elképzeléseket és a változó területi problémákat. Röviden ismertetésre került az ország közigazgatási felosztása, Szerbia konfúz területrendezési terve, amely makro- és subregionális, valamint várostérségi lehatárolásokat is taglal, de régióhatárok kijelölésére nem vállalkozik. A makrorégiók általános ismérvei: alacsony, de 2001 óta emelkedő egy főre jutó GDP, polarizálódott területi fejlettség (községi szinten az arány 15-szörös), elnéptelenedés és migráció, aránytalan urbanizáció, környezeti károk, munkanélküliség és szociális problémák (elszegényedés), technológiai lemaradás, gyenge infrastrukturális felszereltség, alacsony K+F-ráfordítások, vontatottan haladó privatizáció, a beruházások alacsony szintje. A fejletlen térségek (37 község, a népesség 12,4%-a) két alaptípusa különböztethető meg: a gazdaságilag fejletlen, illetve a speciális problémákkal (elnéptelenedés, elöregedés, Koszovó) küzdő területek. Szerbia középtávú regionális fejlesztési stratégiája új módszertani eszközt használ a különbségek feltárására – a fejlődést gátló mutatók indexét. Az örökölt és az új területi problémák komplexitása, a regionális intézményrendszer hiányosságai, az EU-kompatibilitás – elsősorban a forrásfelhasználás oldaláról jelentkező – szükségessége együttesen kényszerítette a döntéshozókat egy szemléletváltásra, az „új” regionális politika azonban még csak a retorika szintjén létezik. A regionális fejlesztésről szóló törvény – amely 2009 júliusában került a szerb parlament elé – ennek a haladásnak a leghatározottabb lépése: a jogszabály meghatároz hét NUTS 2 és tizenhárom NUTS 3 régiót, definiálja a regionális fejlesztés intézményrendszerét és dokumentumait, egyértelmű célja az uniós támogatásokhoz való hozzáférés akadálytalan biztosítása. Megfogalmazásában a régió fejlesztési-statisztikai területi egység, amely a regionális tervezés és politika végrehajtása érdekében szerveződő funkcionális térségekből (oblast) áll, és nem jogi személy.

A szerbiai regionalizmust *Jovan Komšić*, az Újvidéki Egyetem professzora értelmezte, a terminus alapkérdéseit vizsgálva: milyen jelentőséggel bír a régió Szerbiában, és milyen regionalizmusról van szó valójában az új területfejlesztési törvényben és stratégiában? A törvény tervezetének nyilvános vitája 2008-ban kezdődött, több változat is napvilágot látott, a legradikálisabb (a Koštunica-adminisztráció javaslata) például Vajdaságot két régióra kívánta felosztani. Jelentős változásokat követően végül 2009 júliusában szavazták meg a jogszabályt. Az ország területi integritásának kételyeit eloszlatni szándékozó dokumentumok egyértelműen elvetik a gazdasági és adminisztratív régiók kialakítási lehetőségeit, helyettük tervezési-statisztikai, fejlesztési régiókat neveznek meg. Ez a maga valóságában ábrázolja a szerb politikai elit (de)centralizációs igényét. Az autonóm tartományok alkotmányos joga miatt felmerül, hogy a Vajdaság statútuma körül kialakult parázs vita problémája egyszerűbben megoldható lenne az állam regionalizációja során. Kérdés, hogy az aszimmetrikus intézményi struktúra megfelelő-e az országnak, Vajdaságnak? Miért nem egyeztethető össze a régiók kialakításával a tartományi autonómia és helyi önkormányzás joga? A felvetett kérdésekre az új területfejlesztési törvény nem tud kielégítő választ adni, ugyanakkor rávilágít arra a tényre, hogy a fejlődésnek területi dimenziója is van, a regionális egyenlőtlenségek pedig európai viszonylatban rendkívül nagyok Szerbiában. A Szerb Köztársaság európai orientációjának szükséges velejárója a régiók kialakítása, a középszintű területi irányítás meghonosítása. Az európai tapasztalatok alapján fontos kiemelni a régiók kialakításának sokszínűségét, sokszor következtelenségét. A régiók többnyire túl kicsik ahhoz, hogy a nemzetközi gazdaságban jelentős szerepet töltsenek be, ugyanakkor túl nagyok és nehézkesek a kisebb területi egységeik foglalkoztatásügyi, környezeti, oktatási problémáinak hatékony megoldására. Komšić szerint a szerb kormány nem transzparens szándékai is meghúzódnak a regionális fejlesztési törvény mögött, hiszen hiányzik a politikai konszenzus, nem adottak az intézményi feltételek, és továbbra is érezhető a regionalizációtól való félelem, az etnocentrikus ideológiák, valamint az állam határozatlan fellépése a decentralizáció véghezvitelében.

Valentina Ivanić, a Vajdasági Gazdaságstratégiai Intézet (CESS) igazgatója a tartomány gazdasági helyzetéről, kilátásairól adott átfogó képet. Vajdaság Szerbia legfejlettebb régiója, amelynek

„nem öröklött” sajátossága a mai feltételek között megteremthető globális versenyképesség. A World Economic Forum jelentése alapján a Balkán országai közül Szlovénia az egyetlen, amely a versenyképesség harmadik (legmagasabb) innovációorientált fázisánál tart, Szerbia a második, úgynevezett hatékonyságvezérelt kategóriába tartozik. Vajdaság versenyképessége a szerb nemzetgazdaságon belül sajátos, mint régió nem rendelkezik önálló makropolitikai eszköztárral, amellyel befolyásolhatná a régió vállalatának versenyképességét, de korlátozottan képes a kis- és középvállalkozások, a munkaerő- és technológiai fejlődés serkentésére. Az export ösztönzése és a képzett munkaerőn, tudáson és tőkén alapuló versenyképes termékek előállításának növekvő sikerességében ki kell emelni a tartományi kormány erőfeszítéseit. Míg Vajdaság az európai régiók versenyképességi mutatójának átlagától mintegy 40%-kal marad el, addig a bejegyzett szabadalmak száma alapján az innovatív régiók közé sorolható, tradicionálisan fejlett agráriuma és élelmiszeripara – a jelenleginél hatékonyabb együttműködéssel – hozzájárulhatna a versenyképesség javulásához. Az elemzéseket nehezíti az a tény, hogy a Vajdaságban nem működik statisztikai hivatal, a nemzeti statisztika pedig a tartományra vonatkozólag makrogazdasági mutatókat nem publikál.

A vándorgyűlés első napjának záróeseményeként első alkalommal osztották ki a pénzjutalommal is járó *Kiváló Ifjú Regionalista Díjat*, amelyet *Jakobi Ákos*, az ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszé-kének adjunktusa nyert el.

A vándorgyűlés második napján négy szekcióban folyt a munka. A *PHARE- és INTERREG-programokkal* foglalkozó tanácskozás a határ menti együttműködés fejlődését a PHARE CBC kezdetétől az Európai Területi Együttműködési Csoportosulásokig (EGTC) elsősorban a legkoszszabb ideje működő osztrák–magyar térségi tapasztalatokra alapozva vitatta meg, de ismertetésre kerültek a szlovák–magyar és a szerb–magyar kooperáció eredményei, kihívásai is. A résztvevők egyetértettek abban, hogy partnerség nélkül nincs együttműködés, és a határ menti programok legfontosabb sikertényezői: a stabil partner, a megfelelő munkamegosztás, a nyelvtudás és a precíz adminisztráció. A jövőbeli lehetőségeket számba véve az integrált határtérségek kialakulását elsősorban adminisztratív – állampolgársághoz, közigazgatási feladatokhoz kötődő – tényezők hátráltatják.

A vándorgyűlés második szekciója az *eurorégiós szerveződésekkel* kapcsolatos fejleményeket és problémákat vitatta meg. Már a vitaindító előadásban hangsúlyosan megfogalmazódott, hogy a marginalizálódott régiók felzárkóztatása végett szükség van ilyen típusú intézményrendszerekre Európában. Ezen térségek együttműködése sokszínűségüknek köszönhetően változó hatékonyságú. Ezen próbál változtatni a schengeni folyamat, amelynek következtében a kistérségi fejlődés intézményesül, új helyzeteket teremtve a belső határok tekintetében. Egy új eszköz, az EGTC is kidolgozásra került, amely keretében a területi együttműködés minden formája megvalósítható. Az előadásokban több helyen megjelent a sikeres határrégiók feltételeinek definiálása is. A siker tényezőiként a gazdasági kooperációt, a személyek közti együttműködést és az intenzív intézményi kapcsolatokat emelték ki az előadók. A témakör fontosságát jól jelzi, hogy az EU területének 46%-a érintett a határrégiók kérdésében, illetve a népesség harmada él ezeken a területeken.

A *határokon átnyúló környezeti kérdésekkel* foglalkozó szekció előadásaihoz több médiavisszhangot kiváltó esemény is adalékokat szolgáltatott. A környezeti kérdések egyre hangsúlyosabbá válása miatt is érdemes volt a témával részletesen foglalkozni. Az előadók meglátása szerint ezek a kérdések képesek az addigi jó együttműködést is felbontani, aminek a legfőbb oka az aszimmetrikus konfliktusértelmezés és -kezelés. Elmondható, hogy ami az egyik félnek gazdasági technológiai kérdés, az a másik oldalon etikai és egyéb területeket is érinthet. Ezen túl szó esett a mezőgazdaságot napjainkban jellemző tendenciákról, amit az élelmiszer-termelés globalizálódása, az élelmiszer-kereskedelem átalakulása, a minőségi követelmények fokozódása, vagy a mezőgazdaság növekvő piacfüggősége jellemez. A kistermelők összefogása és a határokon átnyúló kapcsolatait jelenthetnek valamiféle megoldást erre a problémára. A vajdasági előadók helyi példák felhozása-

val mutatták be az esetlegesen kiutat jelentő, gazdasági és környezeti szempontból is előnyös megoldási javaslatokat.

A negyedik szekció témája a *Kárpát-medence történetében megjelenő határok* szerepe volt. A régiót mindig is a multietnikusság és többnyelvűség jellemezte, azonban ez a XIX. században még nem okozott jelentős konfliktusokat. A mentális határok azonban fokozatosan adminisztratív határokká alakultak, amelyek a Habsburg Birodalom utódállamai között lettek a legstabilabbak, ezzel bontva fel az addigi egységes kereskedelmi és gazdasági rendszert, amely fokozatosan a centrum-periféria szituáció kiéleződéséhez vezetett. Ennek a közlekedés esetében is negatív hatásai voltak, amelyek lényegében mára sem javultak számottevően. A balkáni kapcsolatok felértékelődése viszont a jelenlegi trendek változását eredményezheti. Az eltérő gazdasági fejlettség következtében a határokon átnyúló kereskedelemnek különböző formái alakultak ki. Ezek között vannak olyanok, amelyek túlnyúlnak a legális kereteken, és a baráti, rokoni kapcsolatokon keresztül informális jelleget mutatnak. E forma azonban a rendszerváltás után jelentősen beszűkült, és szerepét átvette a bevásárlóközpontokhoz kapcsolódó ingázás. A régió történetét vizsgáló publikációk számának növekedése is jelzi, hogy a térségben lejátszódó folyamatok a tudományos érdeklődés egyik központi területét alkotják.

Az előadások elérhetők a társaság weboldalán: www.mrtt.hu

Az MRTT következő vándorgyűlésére 2010 novemberében, Debrecenben kerül sor, témája a tudásnak a regionális fejlődésben játszott szerepe lesz.

Kulcsszavak: határ, határ menti, határon átnyúló, együttműködés, regionális tudomány, területfejlesztés, területpolitika, regionalizmus, Vajdaság, Szerbia, MRTT.

Resume

The theme of the 7th annual meeting of the Hungarian Regional Science Association held in Subotica, Vojvodina on 12–13 November 2009 was cross border and transnational cooperation, and spatial development in Serbia. The conference initiated further collaboration of regional science researchers and organisations of Serbia and Hungary.

TÁRSFOLYÓIRATOK TARTALMA

Statisztikai Szemle

2010. február

Tanulmányok

A statisztikai modellezés filozófiája – *Rappai Gábor*

Változás és folytonosság a vallásossággal kapcsolatban – *Keller Tamás*

Horizontálisan és vertikálisan differenciált ágazaton belüli kereskedelem mezőgazdasági termékek esetén
– *dr. Jámbor Attila*

Műhely

Kávéházi beszélgetések a statisztikáról – A termelés területi áthelyezése (5.) – *John Ede*

Gondolatok az Osztrák Statisztikai Hivatal 2006 és 2010 közötti stratégiájáról – *dr. Kárpáti József*

2010. március

Tanulmányok

A társadalmi haladás mérése – *dr. Pomázi István*

Új fejlesztések a nemzeti számlákban – *Pozsonyi Pál – Szabó Péter*

Demográfiai eseményeket kísérő magatartási normák változásai – *S. Molnár Edit*

Idősödő társadalom és az oktatási rendszer – *Széll Krisztián*

Műhely

A Bizottság jelentése a gazdasági teljesítmény és a társadalmi fejlődés méréséről

– *Joseph E. Stiglitz – Amartya Sen – Jean-Paul Fitoussi*